

2. Отчет Бердянского Отдела Всероссийской Лиги для борьбы с туберкулезом за 1913 г. – Бердянск, 1914.
3. Соловьев Г. Н. Суук-Суу / Г. Н. Соловьев // Наше наследие. – 1998. – № 47.
4. Деятельность Ялтинского отдела Всероссийской Лиги для борьбы с туберкулезом за 1911 год. – Ялта, 1912.
5. Отчет о деятельности Правления Симферопольского отдела Всероссийской Лиги для борьбы с туберкулезом за 1912 г. – Симферополь, 1913.
6. Симферопольский Отдел Всероссийской Лиги для борьбы с туберкулезом отчет за 1913 г. – Симферополь, 1914.
7. Симферопольский Отдел Всероссийской Лиги для борьбы с туберкулезом. Отчет за 1914 год. – Симферополь, 1915.

Латишева О.В.

УДК 94 (477) “192/193”:369.03

ОСОБЛИВОСТІ МАЙНОВОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

29 липня 1930 р. відбулася нарада в Раднаркомі УСРР, учасниками якої були представники Укрдержстраху та Наркомфіну УСРР. Вони обговорили проект «Положення про державне страхування СРСР», яке засвідчувало факт докорінного реформування системи майнового страхування. Стаття перша «Положення» проголошувала принципи страхового забезпечення майна усуспільненого сектору на випадок стихійного лиха шляхом створення спеціального страхового фонду, до якого колгоспи перераховували відповідні кошти. Страхові суми приватного сектору стягувалися за принципом майнової прибутковості, а не загальної прибутковості господарства у випадку з його оподаткуванням. Фактично був збережений перелік видів стихійних випадків, у тому числі від граду, злив, вимерзання та вимоків сільськогосподарських культур. Майно вважалося застрахованим в розмірі його справжньої вартості. Страхування було обов'язковим також для приватно-господарського сектору, але за окладним принципом (норми окладу) та за відсотками вартості майна. Обліком майна, яке підлягало обов'язковому страхуванню, займалися сільські ради згідно реєстрації об'єктів обкладання єдиним сільськогосподарським податком. Сільради займалися також і стягненням страхових платежів, тобто пропонувалася доволі проста організаційна вертикаль. Норми платежів встановлювали республіканські органи, а також страхові надбавки для створення фондів превенції.

Колективізація сільського господарства та масове створення колгоспів зумовили радикальну реформу системи державного страхування в сільських районах. 23 березня 1930 р. ЦВК та РНК СРСР ліквідували систему кооперативного страхування, крім майна споживчої кооперації, зосередивши справи в Держстрахові [1]. Одночасно були ліквідовані районні страхові агентури, а страховими операціями почали займатися інспектори при райвиконкомах та голови сільських рад. Реорганізація відбувалася під гаслами боротьби за успішне проведення колективізації та ліквідацію куркульства як класу, організаційно-господарського зміцнення колгоспів та радикальної зміни соціально-економічної ситуації в селах. З так званих куркульських господарств стягували страхові платежі за підвищеними ставками, а з 1933 р. їх майно перестали страхувати. Весною 1930 р., коли селяни України чинили масовий опір колективізації, вдаючись до збройної боротьби, захоплення та ліквідації сільських рад, розпуску колгоспів, серед бунтівних гасел та вимог були згадки про несправедливу систему страхування майна. Так, в с.Брадівці Чечельницького району на Вінниччині селяни вимагали повернення майна, податків та страхових внесків за попередні п'ять років. «Ми радянською владою, яка була два роки тому, задоволені, - говорив селянин Я.Пахольчак на загальних зборах села Мурафа Мурафського району Могилів-Подільської округи 18 березня 1930 р., - але незадоволені останніми податками, що рік, то все гірше й гірше. Продподаток заплатив, давай самообкладання, давай спецвнески, давай паї. Хлібозаготівлі віддав, знов давай страховий фонд, насіннєвий фонд, а відкілья взяти, немає» [2]. Селянин згадував відносно спокійні роки непу, висловлював невдоволення принципом системного обкладання податками та примусовим стягненням страхових внесків. Лунали також вимоги про повернення страхових платежів за втрату застрахованого майна.

3 лютого 1931 р. ЦВК та РНК СРСР видали постанову «Про зміни в державному страхуванні», якою внесли зміни до обов'язкового та добровільного страхування, які скасовувалися, але за винятком майна державних, комунальних та кооперативних організацій. «Майно колгоспів та інших первісних кооперативів (крім споживчих повсюди і кустарно-промислових у міських селищах), - зазначалося в постанові, - страхуються обов'язковим окладним порядком» [3]. Відшкодування застрахованого державного та комунально-кооперативного майна відбувалося за рахунок бюджетних коштів. Добровільне понадокладне страхування, яке підлягало обов'язковому окладному страхуванню, скасовувалося. Почало діяти обов'язкове страхування за рахунок державного бюджету без стягнення страхових платежів та зі стягненням. «Для приватного сектора, - наголошувалося в постанові, - залишається добровільне страхування такого майна: хатнього майна, сільсько-господарських продуктів, реманенту й транспортних засобів і короткотермінове страхування худоби на час прищеплень – усюди, а також будов від огню, засівів від градобною, вимочування й вимерзання і тварин від смерті – у тих місцевостях, де не запроваджено окладного страхування для цих видів» [4]. Проголошений принцип добровільного страхування майна в умовах політики розкуркулення виглядав цинічно з боку Держстраху, тому що катастрофічно зменшувалася кількість худоби, посівних площ, які були застраховані, але держава не повертала збитків, тому що діяв

класовий принцип. Згадане в постанові майно не стосувалося тих господарств, які оподатковувалися єдиним сільгосподатком в індивідуальному порядку або прибутковим податком. Вони належали до так званих «експертників», тобто оподаткованих за класово-майновим принципом, відтак до них могли застосовувати і відповідні тарифи страхування майна, однак багато заможних господарств, рятуючись від розкуркулення, залишали його. Наприклад, селяни с.Миколаївка Новоград-Волинського району, яким належало до 10 десятин землі на двір та всякого реманенту, «залишали його без догляду та виїздили невідомо куди», тому що їх визнали куркульськими, а решту відправляли на «виселки» [5]. В обох випадках майно переходило до колгоспів. Формулювання «обмежити землекористування та виселити на виселоку», яким користувалися сільські ради, свідчило про позбавлення селян майна та майнових прав, не розглядаючи навіть питання про відшкодування страхових внесків. Конфіскація майна за соціально-політичними ознаками селянських господарств, за невиконання ними державних повинностей (хлібозаготівель, податку, самообкладання, окладного страхування тощо) означали руйнацію страхового поля, нормальних умов страхових операцій, фактичну дезорганізацію системи державного страхування, позаяк діяла мовою конфіскація реманенту, худоби, житла, господарських будівель. Власник втрачав майно від зловмисних дій державних органів влади, а не від стихійного лиха, тому про компенсацію з боку Держстраху не могло бути й мови, а депортований чи поселений на виселки селянин був безправним.

25 квітня 1932 р. сектор масових платежів НКФ УСРР розробив тарифні правила й ставки обов'язкового страхування майна установ, організацій і підприємств усупільненого сектору, які сплачували страхові внески згідно інструкцій НКФ СРСР від 31 березня 1931 р. Будівлі на території сіл, які перебували у власності житлобудівельних та житлоорендних кооперативів, страхувалися з розрахунку 35 коп. за 100 крб. страхової суми. Майно промислових закладів, які належали до громадських організацій, могли сплачувати від 25 коп. до 1 крб. 60 коп., але залежно від «класу підприємства» [6]. Передані в оренду приватним особам підприємства сплачували страхові внески залежно від характеру самих будівель: кузні, слюсарні, металообробні заклади без використання дерева та легкозаймистих матеріалів сплачували 75 коп. на 100 крб. страхової суми, льоночухральні, тіпальні, малярні, олійниці, коноплечухральні, дігтярні – 1 крб. 70 коп. на 100 крб. Діяли також норми і ставки для добровільного страхування.

Дивно виглядав тариф №3 для добровільного страхування від вогню хатнього та господарського майна приватних осіб звичайним порядком страхування у містах та селах. Подив викликали не тарифи, а сам факт страхування в умовах масової колективізації та політики розкуркулення. Хатнє рухоме майно (меблі, взуття, одяг, посуд), господарське майно (тара, реманент, сокири, лопати, серпи тощо), господарські продукти для власних потреб, навіть дрова, сільськогосподарський реманент (вози, сані, упряж, сільгоспмашини, віялки, сіялки), сільгосптварини (кролі, вівці), що не досягли віку за нормами обов'язкового окладного страхування, всілякі будівельні матеріали, майно кустарного виробництва – належали до страхування згідно ставок міського та сільського тарифу. Нормальними ставками були – від 90 до 120 коп., а пільговими від 75 до 100 коп. для сільських районів. Архівні та опубліковані документи свідчать, що саме це майно вилучалося під час обшуків селянських господарств, які не виконували хлібозаготівельних планів. «Я не можу собі весь час уявити, - скаржився 15 березня 1932 р. селянин О.А.Мельниченко з с.Білашки Тальнівського району, - як це Білашська сільрада мене рахує? Чи куркулем, але вона дала мені документ як звичайному контрактанту, чи може середняком. Якщо середняком, то чому вона пристосовує репресії до мене як до куркуля? Так згадаю про те все, що крім різних державних грошових податків, у мене взято в різний термін за останній рік одежою та хлібом, а саме: 1 кожух, 1 свита, взято в грудні місяці 1931 р... 13 березня 1932 р. взято 1 кожуха, 1 свита. Також взято хлібом: зерном пшениці 303 кг, гречки 80 кг та жита 40 кг. Крім цього взято 7 мішків картоплі» [7]. Таких випадків в Україні було десятки тисяч, судячи з опублікованих документів, збірників спогадів очевидців, мемуарної літератури. Вони свідчать про те, що норми страхування не виконувалися в умовах колективізації, розкуркулення та хлібозаготівель.

Тариф №5 для добровільного страхування від вогню сільсько-господарських продуктів у селянських приватних господарствах, розроблений Наркомфіном УСРР 22 квітня 1932 р., стосувався трьох категорій сільгосппродуктів. «Об'єктами цього страхування, - зазначалося в інструкції про тарифи, - можуть бути нижчезазначені сільсько-господарські продукти, що не підлягають обов'язковому окладному страхуванню, в приватних, за винятком куркульських, сільських господарствах, а також у приватних осіб міської людності» [8]. Виявляється, що в куркульських господарствах перелічені категорії продуктів підлягали обов'язковому окладному страхуванню, але не з метою відшкодування вартості на випадок стихійного лиха, позаяк їх масово і безжалісно вилучали хлібозаготівельні та податкові органи, а з метою стягнення додаткових коштів. До категорії «менш небезпечних» належало зерно, всіляке насіння, молочні й м'ясні продукти, овочі, фрукти, мед, шерсть, а нормальний страховий тариф становив для них 90 коп. та 120 коп. на 10 крб. страхової суми. Сільгосппродукти «небезпечніші», тобто хліб в соломі (на пні, в покосах, у снопах, копицях, скиртах), льон, коноплі, хміль, тютюн, які зберігалися на відкритому місці, мали ставки страхування – від 150 до 180 коп., а в сушарнях – 300 коп. за 100 крб. за весь сезон сушіння [9]. Дозволялося страхувати на термін від 3-х місяців і до року, але від цього залежала сума страхової премії: 40% страхової ставки для тримісячного страхування, 60% від 3-6 місяців, 80% від 6-9 та 100% від 9-12 місяців. Якщо селянин-контрактант, тобто виробник хмелю, застрахував майно на півроку, то діяв принцип пропорційного розрахунку страхових платежів – не менше 1/12 на місяць.

Для системної тарифікації страхування здійснювалася тарифікація місцевостей УСРР: міста і селища поділялися на три групи, а сільські райони на дві категорії. Наприклад, с.Сосниця належало до третього класу, але колишні райони Чернігівської округи до другого району. Платники страхових внесків, згідно до постанови 3 лютого 1931 р., подавали заяву до фіноргану, у якій зазначали назву установи, суму платежів за

страхування майна, пеню. Існував додаток №3 до рахунку про сплату страхових платежів, у якому вказувалася назва майна, місце його перебування, страхова сума, тарифна ставка, сума нарахованих платежів. Кожному платнику надходила страхова повістка, тобто система внесення страхових платежів була централізована.

Запроваджувалася також система спрощеного добровільного страхування майна від вогню в сільських районах. Його могли страхувати одноосібні господарства та колгоспники, майно яких розподілялося за категорією безпечності. Спрощене страхування не вимагало великої кількості паперів, а головне без попереднього огляду фіноргану, якщо сума майна не перевищувала 1000 крб. на двір. Селянин писав заяву до фіноргану, а сільська рада її візувала, хоча були застереження. «Не можна приймати страхування й спрощеним і звичайним порядком у дворах незалюднених, – наголошувалося в «Інструкції». – Якщо двір спустіє протягом терміну раніш складеного страхування, то страхувач мусить, згідно з 27 (п. «б») «Загальних правил добровільного страхування», заявити словесно про таку зміну тому органу, який прийняв у свій час страхування, або сільраді та пред'явити відповідний страховий квиток» [10]. Спустошених дворів в Україні виявилось тоді десятки тисяч, тому що масово помирили від голоду селяни, понад 63 тис. селянських господарств було депортовано до Сибіру, значна частина виїхала до міст, ховаючись від переслідувань карально-репресивних органів, які разом з сільськими радами визнали їх куркулями.

Реформування системи державного страхування супроводжувалося змінами організаційних форм та функціональних повноважень її центральних і місцевих структурних підрозділів, а не лише окремих видів, норм та правил майнового страхування. Зник інститут страхових агентів з добровільного страхування, остаточно ліквідовано систему кооперативного страхування, передано її функції Держстраху та місцевим органам радянської влади. Страховими операціями займалися Наркомфін СРСР та наркомфіни союзних республік, переадресувавши справи секторам масових платежів, відтак республіканські правління держстраху було скасовано. Відносна децентралізація виконавської вертикалі державного страхування, яка дублювала організаційні форми та функції податкової системи, послабила контроль за роботою місцевих страховиків. Вони не встигали призвичаюватися до зливи нормативних інструкцій, положень, директивних листів. Десятки інструкцій, виданих протягом 1930-1933 рр., стосувалися умов колективного страхування робітників на випадок інвалідності, відшкодування збитків майна успішного сектора за правилами обов'язкового страхування, забезпечення сільгоспкультур від неврожаю та посухи, вимерзання та вимоку, здійснення обліку окладного страхування, порядку страхових виплат [11]. Інструкції мали безпосереднє відношення до страхової роботи, тобто слугували дороговказом для повсякденної діяльності. Наприклад, «Правилами обов'язкового окладного страхування 1933 р.» встановлювалися норми та умови майнового страхування колгоспів, колгоспників, «трудова одноосібників», кустарів. «Не страхується майно, - наголошувалося в зазначених «Правилах», - що належить куркульським господарствам, оподаткованим сільгосподатком індивідуальним порядком, господарствам нетрудових елементів оподаткованим прибутковим податком за розкладом №3, особам позбавленим виборчих прав через їхній соціальний стан походження чи минуле заняття» [12]. Соціально-політичні класові обмеження взяли гору над економічною вигодою, хоча у 1933 р. з так званими куркулями було покінчено, тому страхувати майно, яке не давало належних фінансових надходжень, було справою марною.

8 березня 1933 р. ЦК ВКП(б) видав постанову «Про збочення в роботі по страхуванню на селі», яку В.К.Райхер вважав «поворотним пунктом в історії страхової справи в СРСР» [13]. Постанова, на його переконання, показала недоліки страхової роботи в сільському господарстві, продемонструвала класовий їх аналіз, викрила контрреволюційну підривну діяльність куркульства, яке використовувало недоліки страхування для антиколгоспної агітації. ЦК партії скасував «шкідницькі інструкції» по страхуванню майна селян та колгоспів, доручив Наркомфіну СРСР переглянути норми і принципи майнового страхування, притягнути до кримінальної відповідальності тих службовців, які використовували масовий падіж худоби, а він справді відбувався в роки голодомору, з метою наживи, тобто відшкодування страхової премії. Чинovníки страхових установ намагалися перекласти провину за масову загибель худоби на куркулів. «Причиною втрат в тваринництві, - наголошував у 1934 р. С.І.Очан, - було те, що куркульським елементам, в господарствах яких була зосереджена значна частина худоби, вдалося на початку колективізації не лише знищити масу власної худоби, але і схилити на шлях забою тварин, частину колгоспників та одноосібників» [14]. Основна кількість худоби, як свідчать сучасні дослідження істориків [15], загинула саме протягом 1932-1933 рр. (майже половина наявного стада 1929 р.), тому провиною була не «шкідницька діяльність куркулів», а форсована масова колективізація, хлібозаготівлі, натуральні штрафи у формі додаткових м'ясозаготівель (15-ти місячної норми здавання м'яса), відсутність кормів в колгоспах та селянських господарствах. Грошові та натуральні штрафи за невиконання хлібозаготівельного плану до двору означали приречення на голодну смерть селянина та його родини позаяк сільради забирали дійних корів, не кажучи вже про дрібну худобу, а вони були годувальницями.

Постанова 8 березня 1933 р., яка свідчила про політичне втручання в справи страхування, маскувала катастрофічні наслідки економічної політики партії в сільському господарстві, унеможлилювала масові позови селян, колгоспників та колгоспів до фінорганів за матеріальним відшкодуванням згідно інструкцій про окладне чи добровільне страхування худоби. Відбулася радикальна перебудова методів та організаційної структури державного страхування в сільських районах: переглянуто умови окладного страхування, впроваджено громадські форми страхової роботи, розгорнуто господарсько-політичні кампанії (ударництво, соцзмагання), «очищено» страхові органи від «непридатних елементів». Протягом квітня 1933

р. страховий апарат було звільнено «від ворогів народу», а в республіканських фінорганах було поновлено систему управління державного страхування, в районах засновано страхові інспекції, в колгоспах страхові пости, при сільських радах громадські страхові інспектори. З'явилися районні та сільські страхові комісії, які контролювали діяльність місцевих органів страхування. 28 травня 1933 р. РНК СРСР видав нові правила обов'язкового окладного страхування, які зберегли класовий принцип майнового страхування [16], а 17 липня 1933 р. затвердив новий закон про окладне страхування на 1934 р. [17] Його пропагандисти намагалися переконати селян в тому, що новий закон окладного страхування – не є податком, котрий передбачає збільшення норм по страхуванню сільгосптоварин на 50-55%, зменшення тарифів на 20% за страхування племінної худоби. Закон не позбувся класової риторики. «Держстрах відшкодовує повну вартість втрат від загибелі або псування майна колгоспів, колгоспників і трудящих одноосібників, які активно борються з куркульством, якщо буде доведено що загибель чи псування майна сталися наслідком акту класової помсти» [18]. Дивна форма матеріального заохочення, яка мала закликати до громадянської війни на рівні соціальних груп селянства. Новий закон передбачав повне відшкодування вартості житлових будинків колгоспників, а по закону 1933 р. лише тих, які мали звільнення від сплати податку, та 90% вартості будинків одноосібників. Селянин в УСРР, якщо б загинула його корова, відтепер отримував за неї 130-135 крб. страховки, а було 90 крб., за робочого коня до 145 крб. [19] Закон прописав склад та функції сільських і районних страхових комісій, очолюваних відповідними головами – сільради та райвиконкому. «Класова чуйність усіх працівників сільського страхування, - наголошувалося в законі, - мусить допомогти викрити всі й усякі спроби класового ворога ошукати державу» [20]. Очевидно цей заклик стосувався не «чуйності», а вияву «класової пильності», хоча система державного страхування по завершенню колективізації та внаслідок перманентних реформ протягом 1929-1933 рр. втратила класичні ознаки страхової справи, якої вона мала у 20-х рр.

Таким чином, реформована система державного страхування організаційно-функціонально відповідала методам і формам роботи податкових органів. Встановлення тарифу відбувалося за секторальним принципом, тобто пільги і переваги надавалися усуспільненому сектору, а приватні селянські господарства, особливо так звані куркульські, сплачували максимально тарифні ставки майнового страхування. Тариф формували не за принципом загальної прибутковості господарства, а згідно майнової прибутковості.

Джерела та література

1. Собрание Законов СССР. – 1930. – № 20. – Ст. 221.
2. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.) / упоряд. : В. Васильєв, Лінн Віола. – Вінниця : Логос, 1997. – С. 315.
3. СЗ СССР. – 1931. – № 8. – Ст. 88.
4. Там само.
5. Колективізація і голод на Україні. 1929-1933 : зб. док. і матеріалів / упоряд. : Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна. – 2-е вид., стер. – К., 1993. – С. 284.
6. Тарифи й тарифні правила державного страхування (крім окладного) : систематизований зб. тарифів і тарифних правил та пояснення про порядок застосування їх. – Х., 1932. – С. 5.
7. Колективізація і голод на Україні. – С. 439.
8. Тарифи й тарифні правила державного страхування. – С. 21.
9. Там само.
10. Там само. – С. 31.
11. Инструкция по коллективному страхованию рабочих и служащих на случай инвалидности. – М. : Госфиниздат, 1930. – 4 с.; Инструкция по ликвидации страховых случаев по личному страхованию. – М. : Госфиниздат, 1930. – 30 с.; Инструкция по ликвидации убытков имуществе обобщественного сектора народного хозяйства, страхуемом по правилам обязательного страхования, утвержденным НКФ СССР 1929 г. – М. : Госфиниздата, 1930. – 31 с.; Инструкция по оценке убытков по страхованию сельскохозяйственных культур от вымерзания и вымочек. – М. : Госфиниздат, 1930. – 16 с.; Правила возмещения убытков от стихийных бедствий в имуществах предприятий, учреждений и организаций, освобожденных от уплаты страховых платежей на основании постановления ЦИК и СНК СССР от 3 февраля 1931 г. – М. : Госфиниздат, 1931. – 12 с.; Инструкция по ликвидации убытков по страхованию сельскохозяйственных культур от неурожая и засухи. – М. : Госфиниздат, 1932. – 24 с.; Инструкция по проведению учетной кампании по сельскохозяйственному налогу и окладному страхованию. – Тотьма, 1933. – 20 с.; Инструкция № 634к о порядке применения постановления ЦИК и СНК СССР об отчислениях от страховых платежей по обязательному окладному страхованию на меры предупреждения и борьбы с пожарами, наводнениями и падежом скота. – М. : Госфиниздат, 1933. – 7 с.
12. Правила обов'язкового окладного страхування. – Х. : Укрфінліта Держфінвидавництва СРСР, 1933. – С. 6.
13. Райхер В. К. Знач. праця / В. К. Райхер. – С. 64.
14. Очан С. И. Руководство по страхованию животных / С. И. Очан. – М. : Госфиниздат, 1934. – 99 с.
15. Голод 1932-1933 років в Україні: причини і наслідки. – К., 2003. – С. 454-455.
16. СЗ СССР. – 1933. – № 34. – Ст. 201-б.
17. СЗ СССР. – 1933. – № 46. – Ст. 272.
18. Бінов А. Державне страхування – на службу колгоспному ладові / А. Біном. – Х. : Укрфінліта Держфінвидаву СРСР, 1934. – 45 с.
19. Там само. – С. 12.
20. Там само. – С. 41.